

[illegible]

ដើម្បីឱ្យអ្នកដទៃដឹងថា "ថ្លៃឈ្នួល" គឺជា, ត្រូវបាន
 អនុវត្ត ក្នុងការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធនេះ : ការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធ
 ដើម្បីដឹង ការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធនេះ គឺជា "ថ្លៃ" ក្នុង
 អង្គភាពនេះ; ការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធនេះ គឺជា "ថ្លៃ" ក្នុង
 អង្គភាពនេះ ការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធនេះ គឺជា "ថ្លៃ" ក្នុង
 អង្គភាពនេះ ការប្រើប្រាស់ប្រព័ន្ធនេះ គឺជា "ថ្លៃ" ក្នុង

แล้วด้วย หรือพูดจาอะไร เช่นนี้. สักนั้น เมื่อ มีกัณฐะที่ ๑๐-โรลก
ซึ่งมีเศษอยู่ด้วยนี้ ทำให้ต้องเสียเวลาเรื่อง "สิทธิประโยชน์" ที่
นั้นมาเป็นเรื่อง ซึ่งรับพิมพ์เป็นประเภทใหม่ เรื่องแรก พอจะมีเรื่องอัน
ที่ตอบคำถามเป็น "เรื่อง" อยู่ไม่น้อย. สักจะอ่านเรื่องต่อไป; และเมื่อ
หักหักแล้วว่า การพิมพ์เรื่องนี้ เป็นเรื่องแรก จะจะเป็นที่พอใจของ
ท่าน ถึงกับมีให้พวกเราบ้าง เป็นแน่นอน. และเรื่องทุกเรื่องที่จะ
บรรดาในวันเสาร์นั้น ละไม่ถือกันไกล ในความไม่พอใจอันกล่าวนี้
จึงเป็นเพราะเขาใจไม่ได้ เสียซึ่งหนังสือก่อนว่า การใช้หนังสือเขียน
ประเภท "สิทธิ" ซึ่งรับพิมพ์ฉบับบรรดาชุดประจำวันเสาร์นั้น เป็น
การกระทำที่มีเหตุผล หรือเหมาะสมควรแล้ว.

โดยส่วนตัวข้าพเจ้านี้ ขอเสนอไม่ว่าด้วยเหตุผลที่
ว่า (๑) "ดณ: ๓๓๓" ซึ่งเป็นเจ้าของงาน ได้ทำสิ่งๆ ให้กันได้โดย
ตรง ด้วยพระอนุชาธรรมที่นี้ว่า "สิทธิหน้าที่ ขมขานนี้ ข้าแต่" ดังนี้;
(๒) ขมขานนี้ มีหลายอย่างหนึ่งอย่างหนึ่ง ตามวัตถุประสงค์ของงาน
นั้น ได้กระทำไว้บ้าง; และ (๓) การเขียนสิ่งของไว้ด้วยแรงของ
ข้าพเจ้า ขมขานนี้ ก็ดีแล้วในแง่ของเหตุผล เพราะการที่ขมขานออกโดย
วิเศษความตั้งใจ ในที่นี้แล้วด้วย ขมขานนี้ยังไม่ค่อยถูกแก้ไข
แล้ว. เมื่อจบเล่มนี้ ก็พอแล้ว ซึ่งรับเหตุผลส่วนนี้ ของข้าพเจ้า
ในการ ขอเสนอไม่ว่า.

ส่วนประกอบโดยทั่วไปของเล่มนี้ แก่พระอนุชาธรรม เป็นของ
การที่ออกไม่ผิด ก็กล่าวได้ว่า, การกระทำอันนี้ เป็นการกระทำที่
ถูกด้วยเหตุผล เพราะวัตถุประสงค์ ในที่นี้ จะทำให้ ขมขาน เป็นที่พึง
แก่ สังคมโลก หรือถึงกับ ครอบจักรวาลได้ในที่สุด, โดยทำให้ขม
ขานนี้ ได้มีประโยชน์แก่ การครองชีวิต ชนิดที่ "ให้ผลดีด้วยตัว
๖ ตัว", กล่าวคือ ขมขานนี้ถูกต้องและสมควรแก่ ทั้ง ขมขานฝ่าย
วัตถุ และ ขมขานฝ่ายจิต. ไม่เป็นเพียง ขมขานที่ขมขานตาม
อารมณ์ที่ กำลังมีอยู่ในบัดนี้ ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง ใน การนี้

อันเกี่ยวพันสัมพันธ์กันของบุคคล และสันติภาพของโลก เป็นส่วนรวม

ในที่สุดนี้ ขอแสดงความหวังว่า บรรดาท่านทั้งหลาย ที่ได้ร่วมประกอบ "โครงการสัจธรรม" ใช้ประโยชน์อันประเสริฐนี้ ได้เป็นคุณความดี แล้วและยังได้ร่วมผลเป็นประโยชน์ ทั้งแก่ส่วนตัว และส่วนรวมสืบต่อไปอีกสืบไป ด้วยแล้ว, ขอได้ตั้งจิตอธิษฐานทุกคืน แก่บุคคลอันประเสริฐ กล่าวคือ คุณแม่สีนุ่น ใช้ประโยชน์อันประเสริฐนี้ ได้กลับใจแล้ว ด้วยกันกับทุกคนเถิด, ข้าพเจ้า ขออโหสิกรรมให้ด้วย เมื่อนางจะหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ในส่วนนี้

พุทธมร อินทวงค์

ใบกษพลากรม โขนา
๔ มิถุนายน ๒๕๑๕.

คำนำ

ของ ธรรมทานมูลนิธิ
[ในการพิมพ์ ครั้งที่หนึ่ง]

หนังสือเล่มนี้ เป็นเล่มแรก ของชุดที่เป็นการบรรยายประจำวันเสาร์ ในสวนโมกขพลาราม อันจะจัดพิมพ์ออกมาตามลำดับ เป็นหนังสือขนาดใหญ่ เป็นหนังสือชุดพิเศษ, มีเลขลำดับเล่ม. เฉพาะชุดวันเสาร์นี้ ตั้งแต่เล่มที่ ๑๑ จนถึงเล่มที่ ๒๐, และ ๑๑.ก จนถึง ๒๐.ก, เป็นกลุ่มๆ ไป กว่าจะหมดประเภทนี้.

ลำดับเลข จะมีอยู่ที่สันหนังสือ ริมล่างสุด, หมายถึงพื้นสีแดง, มีตัวเลขในพื้นนั้น, และเล่มนี้ หมายเลข ๑๒. ทั้งนี้ เอาตามความสะดวก ที่เรื่องหมายเลขที่เท่าใด จะสามารถพิมพ์ออกมาได้ก่อน ก็พิมพ์ออกก่อน, ในที่สุดก็จะครบตามลำดับเลข ถ้าหากสามารถพิมพ์ไปได้โดยไม่มีการติดขัดอะไร.

เรื่องนี้เป็นเรื่อง**ปัจจุสมุปบาทบรรยาย** ซึ่งจะต้องใช้ศึกษาควบคู่กันไป กับเรื่อง “**ปัจจุสมุปบาทจากพระโฆษฐ์**”, ซึ่งจะได้ออกตามมา, จึงจะได้ผลดีในการศึกษา. เรื่องปัจจุสมุปบาทนั้น เป็นเรื่องที่ยังมีปัญหาสืบสานอีกหลายประการ คือข้อความไม่ตรงกันในส่วนที่สำคัญที่สุดก็ตรงที่เป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน หรือเป็นเรื่องกินเวลานาน ช้ามภพช้ามาชาติ. ทางอื่น เห็นจะไม่มี นอกจากทนศึกษากันไปก่อน จนทั่วถึงข้อความทั้งหมดที่เกี่ยวกับเรื่องนี้, แม้จะกินเวลาบ้าง ก็เห็นจะต้องทนเอา. ธรรมทานมูลนิธิ แผนกทำตำรา มีความมุ่งหมายเป็นพิเศษ ที่จะตีปัญหาอันยุ่งยากนี้ ให้แตกไป แม้จะกินเวลานานสักเพียงใด, ในฐานะเป็นการชำระสะสางปัญหาอันเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนา.

หนังสือเล่มนี้ อาจจะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร และเพียงไร มีคำอธิบายอยู่แล้วในคำชี้แจงของผู้บรรยายเองแล้ว, จึงหวังว่าผู้สนใจจะได้ถือเอาประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยความอดทน, มิฉะนั้นแล้ว เรื่องนี้ก็ยังคงเป็นหมันอยู่ อย่างลึกลับไปตามเกม, ถือเอามาใช้เป็นประโยชน์ประจำวันไม่ได้.

ธรรมทานมูลนิธิ

ไชยา ๔ มิถุนายน ๒๕๑๖

[๕]

แถลงการณ์

ของ ธรรมทานมูลนิธิ
[ในการพิมพ์ ครั้งที่สอง]

หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมายเลข ๑๒ บนพื้นแถบสีแดง เป็นชุด
ปกครุพิเศษ มีชื่อว่า “อทิปปัจจยตา” ฉบับนี้เป็นฉบับจัดพิมพ์ครั้งที่สอง. เนื่อง
จากมีผู้แสดงความจำนงหลายราย ต้องการหนังสือนี้ ใช้เป็นหนังสือเทศ ประกอบ
การศึกษาทั้งฝ่ายเอกชน และฝ่ายสถาบันห้องสมุด แต่หนังสือเล่มนี้ขาดมือลง
ภายหลังมีการพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖; ทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดพิมพ์ล่าช้าอยู่
เพื่อตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องบางประการหากจะมีขึ้น, ฝ่ายผู้ต้องการหนังสือก็เร่งรัด
มาเรื่อยๆ จึงตกลงจัดพิมพ์ครั้งที่สอง ในปี ๒๕๒๑ นี้.

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ใช้เงินยอกที่ธรรมทานมูลนิธิได้รับจากการจำหน่าย
อทิปปัจจยตาเล่มที่หมดไป ส่วนหนึ่งเป็นเงิน ๔๒,๐๐๐ บาท, รวมกับเงินผลประโยชน์
อันเกิดจากดอกผลของทุน “เลื่อน เรียบประสิทธิ์” ของคณะ ๓ ธิดา [ล้อม – เสียม
– เสียม], ซึ่งมุ่งหมายบริจาคตั้งทุน เพื่อการสร้างหนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์ ของ
พุทธทาสภิกขุ” ไว้ในพระพุทธศาสนา; จนเพียงพอสำหรับการพิมพ์ครั้งนี้.

หนังสือชุดธรรมโฆษณ์นี้ ถวายส่วนหนึ่งแก่มูลนิธิ สำหรับจัดแจกแก่บุคคล
หรือสถาบันต่างๆ สุดแต่จะพิจารณาเห็นสมควร. อีกส่วนหนึ่งจัดจำหน่ายแก่ผู้ต้องการ
ในราคาที่ “เอากุศลเป็นกำไร”; แม้ในปัจจุบันนี้ราคาจำหน่ายมิได้คุ้มทุนค่าใช้จ่าย
ในการจัดพิมพ์ ธรรมทานมูลนิธิ ก็ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในหลักการจำหน่ายเพื่อเผยแผ่
ธรรม ในราคา “เอากุศลเป็นกำไร” ต่อไป โดยการหาเงินอื่นมาจุนเจือ ดังที่กล่าว
แล้ว, จนกว่าจะไม่สามารถทำได้.

คุณค่าของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ฉบับ “อทิปปัจจยตา” จะมีเพียงไร ได้
ปรารถนาไว้ในคำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่หนึ่งนั้นแล้ว.

ธรรมทานมูลนิธิ

ไชยา ๒๕๒๑

สารบัญ

๑. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น พุทธทระณะที่ถูกร่มองข้าม	๑
๒. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น วิชา หรือศาสตร์ทั้งปวงของโลก	๓๐
๓. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น “ตัวเรา” ในทุกความหมาย ทุกอริยาบถ	๕๕
๔. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น “พระเป็นเจ้า”	๙๔
๕. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น วัฒนาการทุกแขนง แห่งชีวิต	๑๒๙
๖. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น ธรรม หรือสิ่งทั้งปวง รอบตัวเรา	๑๖๐
๗. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น พระรัตนตรัย และ ไตรสิกขา	๑๙๖
๘. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น สิ่งต่อรองเพื่อทำความเข้าใจระหว่างศาสนา	๒๓๑
๙. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น สิ่งที่มาตราต้องเรียนรู้ และปฏิบัติ	๒๗๕
๑๐. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น กฎ ที่เหนือกฎทั้งหลาย	๓๓๓
๑๑. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น กฎแห่งกรรม, กรรม, และกัมมกัณฑ์	๓๖๙
๑๒. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น กฎแห่งกรรม, กรรม, และกัมมกัณฑ์ (ต่อ)	๔๑๗
๑๓. อธิปไตยจตุรค ในฐานะเป็น ปฏิจธสมุปบาท ต่าง ๆ แบบ	๔๕๕
พระบาลีอธิปไตยจตุรค สำหรับสวด	๕๒๓

เพื่อความละเอียดในการค้น ทั้งใช้สารบัญละเอียดในหน้าถัดไป

สารบัญละเอียด

๑. อธิปไตยในฐานเป็นพุทธทระที่ถูกรังษาม

การบรรยายเรื่องเพื่อสงพุทธประสงค สืบศาสนา และทำส่วนบริสุทธิ์ให้คงอยู่	๑
การนั่งพุทธกลางดินกันอย่างนี้เพื่อได้เป็นเกลอกับธรรมชาติ เหมือนพุทธกาล	๒
การเลือกพูดเวลาเที่ยง เพื่อให้หัดเอาชนะดินมิทระ แกนสย ผืนกิลสที่เื่องกัน	๓
หัวใจการปฏิบัติกับทุกขกันตรงๆ คือรู้ “ความที่สิ่งนี้เป็นบัจจย สิ่งนี้มี”	๔
อธิปไตยคำเดียวคลุมหมวดธรรมว่าเป็นหัวใจๆของพระพุทธศาสนาได้หมด	๑๐
ทุกสิ่งในโลกล้วนมีบัจจย : เมื่อมีสิ่งนี้เป็นบัจจย สิ่งนี้มีอมมี; ไม่ยกเว้นอะไรหมด	๑๓
สิ่งมีชีวิต-ไม่มีชีวิต, ความนึกคิดฝ่ายทุกข-ฝ่ายดับทุกข ล้วนเื่องเป็นบัจจยกัน	๑๔
ทุกอย่างมีความหมายที่อธิปไตยบัจจยตา ต้องตามกฎอธิปไตยบัจจยตา แม้พุทธองค์ก็จัดจ่อ	๑๗
ทรงอุทานทั้ง ๓ ยาม กราวตรัสรู้และหลังจากนั้น ก็เพราะคัมคำในอธิปไตยบัจจยตานี้	๑๘
คำสอนอริยสัจ ปฏิจสุมปบาท ฯลฯ ล้วนมีหัวใจอยู่ที่อธิปไตยบัจจยตาทั้งสิ้น	๒๑
คำที่ใช้เรียกแทน : ธรรมภูริตตา ธรรมนิยามค ฯลฯ ธรรมธาตุ ก็ทรงประสงคย้า ความ	๒๒
ขณะจะปรินิพพานอยู่แล้ว ก็ยังสรุปส่งคำสุดท้าย บอกเราเรื่องอธิปไตยบัจจยตา	๒๓
อธิปไตยบัจจยตาเป็นเื่องของตัวจริงของทุกสิ่ง หัวใจของทุกสิ่ง ไม่มีตั้งต้น ไม่มีที่สุด	๒๔
เมื่อใครรู้ชัด เห็นทุกสิ่งว่า มันเป็นอย่างนั้นเอง นั่นก็คือไม่มีอวิชชา ไม่หลง	๒๔
ทั้งไตรปิฎก ปรีติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ไม่มีเื่องอื่น มีแต่การอาศัยกันเกิดๆ	๒๖
ทุกสิ่ง กฎของทุกสิ่ง การทำตามกฎ ล้วนเป็นอธิปไตยบัจจยตา ถือเป็น “พระเจ้า” ได้	๒๗
เพราะเป็นอธิปไตยบัจจยตาเื่อง จึงไปยึดไม่ได้ : สัพเพ ธมมา นาล อภินเวสาย....	๒๘

๒. อธิปไตยในฐานเป็นวิชา หรือศาสตร์ทั้งปวง

พุทธบริษัทเต็มรูป ต้องเข้าใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ก็อธิปไตยบัจจยตา	๓๐
ทุกคนควรรู้ จนคล่องปากคล่องใจ ใช้ในการพูดจาเป็นประจำเหมือนพุทธองค์เื่อง....	๓๒

อะไรก็อหิปปัจจยตา แม้อ้อไฟหุงข้าวกิน ก็แสดงอหิปปัจจยตาเป็นทอดๆ ๓๓
 แต่พุทธองค์ทรงชี้ให้ดูส่วนที่เกี่ยวกับทุกข์ฝ่ายใจก่อน ต่อมมาเป็นธรรมชาติข้อเดียว ๓๖
 เรื่องอะไรเกิดขึ้น อริยสาวกย่อมดูออก ว่านั่นคืออหิปปัจจยตาธรรมคาๆ นั่นเอง ๓๘
 พระพุทธเจ้าออกบวช ค้นหา ตรัสรู้ เทียบสอน ก็เนื่องด้วยอหิปปัจจยตานั่นเอง ๔๔
 รู้อหิปปัจจยตาดี จะไม่บ้าไม่ซ้ซลได้เหตุผล : มีสติเห็นทางแก้ รู้ทำแต่ที่ถูก ๔๗
 โดยอาศัยเรารู้อหิปปัจจยตาส่วนที่จะใช้แก้ไขส่วนที่เป็นทุกข์ไม่พึงปรารถนา ๕๐
 อหิปปัจจยตาส่วนนี้ก็คือมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เป็นของคู่ๆ ไม่ว่าเป็นอะไรโดยส่วนเดียว ๕๑
 วิชาอะไรบรรพชาในโลกร ย่อมอยู่ในกฎเกณฑ์ “ความที่สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” ทั้งนี้ ๕๓
 วิชาทั้งฝ่ายที่จะทำให้ใจและให้ฉลาดล้วนแต่ขึ้นอยู่กับรู้หรือไม่รู้อหิปปัจจยตานี้เท่านั้น ๕๓
 คำ “อหิปปัจจยตา” ในเรื่องกับทุกข์นี้รวมความหมายของคำพ้องแต่ละคำ ไว้ได้ทั้งหมด ๕๖
 ความรู้ทั้งปวง ไม่มีอะไรอีก นอกจากความรู้เรื่องนเรื่องเดียว ๕๘

๓. อหิปปัจจยตา ในฐานะเป็น “ตัวเรา”

อหิปปัจจยตา คำนี้เพ็งนำมาผูกกัน จำต้องพยายามอดทนใช้ผูกกันให้ได้ ๕๙
 เป็นคำสำคัญในพระพุทธศาสนา ทำให้รู้เรื่องอื่นได้ทุกอย่างอย่างลึกซึ้งรวบสั้น ๖๐
 คำนี้หมายถึงตัวกฎ, การต้องเป็นไปตามกฎ, ผลที่เกิดตามกฎ รวมเป็น ๓ นัย ๖๒
 ทุกนัย แม้เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งได้หรือปรุงไม่ได้ ก็ล้วนเป็นตถตา-อย่างนั่นเอง ๖๔
 ถ้ารู้ว่ามันเป็นอย่างนี้เอง ก็จะไม่แปลก ไม่หลง ไม่เป็นทาสสิ่งใด เลยไม่ทุกข์ ๖๔
 “เรา” ที่เกิดทางกายจากพ่อแม่ ก็เป็น อหิปปัจจยตา ตามทางของร่างกาย ๖๘
 “เรา” ที่เกิดทางจิตใจ จากอวิชชา ก็เป็น อหิปปัจจยตา ตามทางของกิเลส ๗๑
 “เรา” ที่มีแต่อริยาบถ ไม่มีกิเลสเจต ก็ยังเป็น อหิปปัจจยตา สักว่ามีสิ่งนี้ แล้วมีสิ่งนี้ ๘๗
 “เรา” ในอริยาบถที่มีกิเลสเกี่ยว ก็ย่อมปรุงเป็นเหตุเป็นปัจจัยกันไปเป็นสาย ๘๘
 เรามีร่างกายมีชีวิต แม้ยังไม่ทำอะไร ก็ยังไม่ออกไปจากกระแสแห่ง อหิปปัจจยตา ๘๙
 เมื่อไรมีอวิชชา ก็เป็นอันทำกรรม เป็นอหิปปัจจยตาเพื่อทุกข์ไปตลอดทุกอาการปรุง ๘๙

“ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงมี” นี้ มันมีแก่ทุกสิ่ง ทั้งรูปธรรมนามธรรม	๕๒
ตกาศจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม สิ่งนี้มันเป็นอย่างน้อยอยู่แล้ว	๕๓

๔. อธิบายในสถานะเป็น “พระเจ้า”

การบรรยายเรื่องนี้เพื่อให้แจ่มแจ้ง จนกลายเป็นเรื่องที่ใช้สำหรับพูดจากันทุกวัน	๕๔
ที่เราเกิดมานี้ เพื่อเราเองได้รับประโยชน์สุขจนคิดควรพอใจถึงที่สุด	๕๗
ที่เราเกิดมานี้ เพื่อผู้อื่นพลอยได้ประโยชน์จากการที่มีเราอยู่ด้วย	๕๗
การที่เราจะเป็นคนมีประโยชน์ครบตามนั้น ก็เพราะรู้เรื่อง อธิบายในสถานะเป็น “พระเจ้า” นี้	๕๗
คนเราจะต้องรู้จัก ต้องเข้าใจ ต้องมี “พระเจ้า”	๕๘
สำหรับเด็ก พระเจ้าเป็นใครที่ไม่รู้ได้ น่ากลัว คอยให้คุณให้โทษอยู่	๕๙
พระเจ้าจริง ๆ คือกฎหรืออำนาจธรรมชาติที่สร้าง-ควบคุม-เลิกล้างสิ่งทั้งปวง	๕๙
กฎธรรมชาติเป็น พระธรรม หรือ ธรรมชาติ อันเป็นสิ่งที่อยู่อย่างนั้นตลอดกาล	๑๐๑
อธิบายในสถานะเป็นกฎเรียก สังขตะ, ที่เป็นสิ่งเป็นไปตามกฎเรียก สังขตะ	๑๐๒
ทั้งพระเจ้าที่เป็นตัวกฎ ทั้งสิ่งที่ถูกบังคับตาม ส่วนเป็น ตกตา : มันอย่างนั้นเอง	๑๐๓
คนที่พบอะไรก็รู้ซึ่งว่า มันเป็นอย่างนั้นเอง, ชื่อว่าได้เข้าถึงพุทธศาสนา	๑๐๔
กาลาพระอสสิขีที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าชี้เหตุและความคับ นั่นก็คือ “พระเจ้า”	๑๐๕
“พระธรรม” คำเดียวหมายถึงพระเจ้าด้วย สิ่งที่พระเจ้าสร้างด้วย	๑๐๖
อธิบายในสถานะเป็นกฎ อธิบายในสถานะเป็นทุกสิ่ง รวมกันก็คือพระเจ้า	๑๐๘
“พระเจ้าอธิบายในสถานะเป็นกฎ” ได้สร้าง - ควบคุม - ยุบเลิกเราและสิ่งทั้งปวง	๑๐๘
ไม่มีอะไรที่ไม่เกี่ยวข้องกับกฎที่ว่า เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงมี	๑๑๑
ฉะนั้นจึงสำคัญขนาดเรียกว่า “พระเจ้า” คือคนต้องรู้จักและทำตามให้ถูก	๑๑๑
สรุปแล้วพระเจ้าคือกฎ คือสิ่งเป็นไปตามกฎ และคือที่สุดจบ - อนันตะ	๑๑๓
ความหมายที่สำคัญมากของ “พระเจ้า” ก็คือเป็นสิ่งที่น่ากลัวและต้องกลัว	๑๑๖

ฉะนั้นเราต้องทำให้ได้รับการคุ้มครองของพระเจ้า อันเป็นการคุ้มที่เลิศ ๑๑๗

พุทธบริษัทต้องรู้อิทัปปัจจยา และปฏิบัติตามกฎ อิทัปปัจจยา ให้ได้ผลถึงที่สุด ๑๑๘

โดยปฏิบัติถูกต้องอิทัปปัจจยา ทั้งนอกกาย, ในกาย, ในจิต, และในอนันตะ ๑๑๙

นอกกาย ต้องรู้จักมัน คุ้มมันเล่นสนุกๆ ใช้ให้เกิดประโยชน์ แต่ไม่ยินดีในร้าย ๑๒๑

ในกาย ต้องรู้จักมัน บริหารถูกต้อง ใช้เป็นเครื่องศึกษา และไม่ยินดีในร้าย.... ๑๒๒

ในจิต ต้องรู้จักมัน ป้องกันไว้ก่อน ให้ผัสสะสักว่าผัสสะ ทั้งไม่ยินดีในร้าย ๑๒๓

อนันตะ ต้องรู้จักและเคารพที่สุด ชื่นชอบต่อสัจจะนั้น แต่ก็ไม่นิยมในร้าย ๑๒๖

การปฏิบัติอย่างนี้ให้ทำเมื่อมีอารมณ์กระทบ : มีสติสัมปชัญญะตอนผัสสะ ๑๒๖

การมี อิทัปปัจจยา เป็นพระเจ้า ทำให้คนทุกพวกยอมรับ เพราะสากลตรงกัน.... ๑๒๗

เมื่อมีพระเจ้าที่แท้จริงตรงกันแล้ว คนก็จะหยุดรบกัน เพราะกลัวกฎธรรมชาติ ๑๒๘

นี่แหละคือประโยชน์ของ อิทัปปัจจยา ที่เป็นพระเจ้าแท้จริงที่นี้ เกี่ยวนี้ ในทุกแห่ง ๑๒๘

๕. อิทัปปัจจยาในฐานะเป็นวิวัฒนาการของชีวิต

๕ อิทัปปัจจยา ให้หลายแง่ เพื่อใครจะมองเห็นได้ง่ายในแง่ใดแง่หนึ่ง ๑๒๙

ทั้งหมดมีสิ่งวิวัฒนาการกับไม่มีวิวัฒนาการเท่านั้น แต่ก็ล้วนอยู่ในกฎ อิทัปปัจจยา ๑๓๑

วันนี้พูดแต่สิ่งวิวัฒนาการถึงขั้นมีชีวิต ซึ่งนอกกายในกายมันตะโกนบอกความเป็นอย่างนั้น ๑๓๑

ถ้าใครได้ยิน ก็หมายความว่าเห็นไตรลักษณ์ เป็นผู้เห็นธรรม จะเป็น ผู้คงที่ ได้ในที่สุด ๑๓๓

นี่แหละอย่างน้อยก็แก้หน้าชาวพุทธที่ถูกหาว่าแก้ปัญหาดึกดำบรรพ์ไม่ได้ ๑๓๗

ด้วย อิทัปปัจจยา ชีวิตจึงวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ๆ : ต้นไม้-สัตว์-คน-สูงกว่าคน ๑๓๙

แต่ละชีวิตเป็นอิทัปปัจจยาที่แสดงปรากฏเป็นนัยต่างๆ เด็ก-หนุ่มสาว-ผู้ใหญ่-ชรา ๑๔๑

อิทัปปัจจยา ส่งผลให้คนเรามีการศึกษา ทำชีวิตให้วิวัฒนาการไปจนสุดจบได้.... ๑๔๑

ที่วิวัฒนาการของชีวิต ก็เพื่อให้รู้จักว่า มันอย่างนั้นเอง ไม่ไปหลงวิวัฒนาการใด ๆ ๑๔๕

๑๔๖ **วิวัฒนาการชีวิตด้านวัตถุ** วิทยาศาสตร์แรงไว้มาก ศาสนาก็พูดถึง พุทธองค์ก็ชี้ให้ดู
 ๑๕๐ **วิวัฒนาการชีวิตด้านจิต** นับแต่ไม่รู้ตัวชั่ว จันทรและยัตติยชั่ว กระทั่งสามารถพ้นชั่ว
 ๑๕๒ **วิวัฒนาการชีวิตด้านสติปัญญา** ด้วยการศึกษอบรมปฏิบัติ ทำให้กระตือรือร้นสูงสุดได้
 แต่แล้ววิวัฒนาการด้านกาย-ด้านจิต-ด้านสติปัญญาก็คือ อทิปปัจจยตา อย่างนั้นเอง ๑๕๓
 พุทธศาสนาเลือกชี้แต่ทิปปัจจยตาส่วนที่จำเป็นก่อนคือ **ปฏิจจสมุปบาท** ๑๕๖
 ที่สำคัญก็ต้องรู้ จะได้ไม่ตื่น ไหวหวั่นไปตามใครสิ่งใดในโลกที่มันอย่างนั้นเอง ๑๕๘

๖. อทิปปัจจยตา ในฐานะเป็นธรรมหรือสิ่งทั้งปวงรอบตัวเรา

ชวนพูดทบทวนเรื่องนั้นไว้ เพื่อชินกับคำทิปปัจจยตา จนไม่ยากเหลือวิสัย ๑๖๐
 เรื่องทิปปัจจยตา นั้นฝังภายในใจ แคว้นนั้นชดช้อยกว่า **มันก็อย่างนั้นเอง** ๑๖๘
 สิ่งข้างนอกที่สำคัญ อันตราย ใกล้ตัวที่สุด ได้แก่อะไร ๆ ที่เป็นของทุกอย่าง ๑๗๐
 ฉะนั้นเราจึงต้องดูทิปปัจจยตาที่ส่งรอบ ๆ ตัว ที่มันจะทำให้เกิดเรื่องขึ้นมา ๑๗๑
 หัวใจของการปฏิบัติก็คือ ดูให้ดี ถ้าดูดีแล้ว มันไม่มีเรื่อง แล้วจะจับทุกซ์ได้ ๑๗๑
 กรรมฐานก็คืออบรมจิตให้เหมาะที่จะดู ต่อจากนั้นก็คือวิปัสณา ดูดี จนแก้ปัญหาได้ ๑๗๓
 คนเราดูอะไรก็ผิดกันมาก จงพยายามดูธรรมให้เหมือนนายช่างฉลาคูเครื่องจักร ๑๗๓
 ดูดี มันเห็นอะไรมากกว่าธรรมดา ว่าทำไม เพียงไร อย่างไร แท้จริงแค่ไหน ๑๗๕
 ที่เราเห็นน้อยเกิน เพราะกิเลสออกหน้าเสียทุกที เป็นอวิชชาสัมผัส ทุกซ์เกิด ๑๗๕
 ให้ทำโดยประการที่สัมผัสอะไร ก็ไม่ปล่อยสติให้เป็นอวิชชาสัมผัสเสียทุกคราว.... ๑๗๖
 ความละอาย ความกลัว จะทำให้สำรวจ ไม่ปล่อย เริ่มเป็นผู้เชี่ยวชาญทางนี้ได้ ๑๗๖
 ทุกซ์สุข ได้เสียที่เกิดจากของกุ่มหลายร้อยเรื่อง แต่ถ้าดูแอทิปปัจจยตา ก็เรื่องเดียว ๑๗๖
 เพียงให้ระวังจิตขณะสิ่งข้างนอกมากระทบแล้วเกิดความรู้สึกที่ก่อให้เกิดทุกซ์ ๑๗๘
 เสียแต่ว่าระวังจิตก็ไม่ใช่ ระวังอารมณ์นอกตัวก็ไม่ใช่ สติมันจึงไม่พอ ปล่อยเรื่อย ๑๘๑
 ฉะนั้นให้รู้จักและควบคุมสิ่งกุ่มล้อมเข้ามาในฐานะเป็นสักว่า อทิปปัจจยตา ๑๘๑
 ทุกซ์อย่างเป็นทิปปัจจยตาอย่างเดียวแต่พอมาถึงเราเป็นได้ต่าง ๆ นี้แล้วแต่ความโง่ ๑๘๕

เช่นเงินทองทำกิเลสเกิดก็ได้ ใช้เป็นประโยชน์ก็ได้ ไว้เป็นการศึกษาก็ได้ ๑๘๕
 ปุณฺณท่อนรับอะไรก็เพื่อทุกข์ อริยสาวกต้อนรับโดยการเข้าถึงสิ่งลึกลับนั้นได้ ๑๘๘
 อิทัปปัจจยา ทำให้เราหลงของคว่ำได้ แล้วทุกอย่างมันก็เป็นไปได้เองจนวิมุติ.... ๑๘๙
 รู้เถิดว่าเป็นโชค ที่ได้ฟังเรื่องนี้ ศึกษาอบรมดี ตูถิ เห็นถูกต้อง จนถึงวิมุติ ๑๙๐
 ข้อนั้นมันอยู่ที่เรารู้ อิทัปปัจจยา, อะไร ๆ ก็มาเพื่อเป็นประโยชน์ให้กับทุกข์ตายเดียว ๑๙๑
 ดูให้ดีที่สุด ในฐานะมันเป็น อิทัปปัจจยา ตถตาเป็นมายาแล้วจึงจัดการ ๑๙๒
 ทั้งหมดอยู่ที่เรา ถ้ายังก่ำ เรียนธรรมะก็เหมือนไก่ได้พลอยจนกว่าจะขึ้นถึงมนุษย์ ๑๙๓
 ขอพุทธบริษัทช่วยกันทำหัวใจศาสนาให้ปรากฏเป็นประโยชน์ตน และเพื่อนมนุษย์ ๑๙๔

๑. อิทัปปัจจยาในฐานะเป็นพระรัตนตรัยและไตรสิกขา

อิทัปปัจจยาสำคัญ จนแม้รัตนตรัย ไตรสิกขา ก็ยังไม่พ้นไปจากความเป็นอย่างนั้น ๑๙๖
 ความรู้สึกของผู้แจ้งใจในอิทัปปัจจยา จะได้สติแม้ขณะสะเทือนใจ และคราวจะตาย ๑๙๗
 ฉะนั้นเรามาคุ้นกับธรรมชาตินี้ ทำให้เป็นของหาย ไม่ลืกลบอะไรอีกต่อไป ๑๙๘
 อิทัปปัจจยา เกี่ยวข้องถึงตัวเลย ทั้งในและนอกตัวเรา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ๑๙๙
 ผู้ที่ฉลาดดูจากความเป็นมา จะทำให้ไม่มองในทางที่ทำให้โง่ รนไปตามกิเลส.... ๒๐๐
 คนเราลุ่มลึบอะไรอยู่ทุกวัน ก็ไม่รู้สติ จึงไปเกี่ยวข้องแต่ในแง่ที่ไม่ทำให้เฉยได้ ๒๐๑
 ที่เฉยไม่ได้เพราะอวิชชาสัมผัส ไปแตะเข้ากับอะไรก็ด้วยความโง่ ก่อกิเลสต่อไป ๒๐๓
 ถ้าไม่อาจรู้ความหมายของคำได้ลึกหรือถูกต้อง ก็มีแต่กระตือรือร้นไปข้างอันธพาล.... ๒๐๔
 คำ "อิทัปปัจจยา" ปลอกลบกว่าคำอื่น และกำกับให้รู้คำสัญญาตา ตถตาให้ถูกต้องทาง ๒๐๖
 รัตนตรัยเป็นอิทัปปัจจยา : ความสัมพันธ์กันของสิ่งทั้ง ๓ ก็คือตัวอิทัปปัจจยา ๒๐๘
ธรรม เป็นปฐมเหตุมีอยู่ก่อน ทำให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไป จนเกิดพุทธะและสังฆะ ๒๑๐
พุทธะ เป็นเหตุให้ธรรมปรากฏขึ้นมา แพร่ธรรมไป มีประโยชน์จนเกิดสังฆะ ๒๑๒
สังฆะ เกิดขึ้นเพราะธรรม รับผลของธรรม แล้วเผยแพร่อายุธรรมะไป ๒๑๓

พระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลก ก็เพราะอำนาจของอิทัปปัจจยตาผลักดันเป็นทอดๆ :

นับแต่โลกสมัยรู้จักแต่สัตว์ มีความรู้สึกชั้นสัตว์หรือคนที่ยังเป็นเหมือนสัตว์.... ๒๑๔
จนถึงสมัยที่ทนทำอย่างสัตว์ต่อไปอีกไม่ได้ ต้องมีกฎศีลธรรม กฎหมาย ๒๑๕
ต่อมาไม่อาจพอใจแค่นั้น ต้องการสุขที่ไม่เนื่องด้วยวัตถุ คือฌาน – วิปัสณา ๒๑๖
เมื่ออุกวิปัสณาถึงที่สุด เกิดปัจเจกพุทธ แล้วเกิดสัมมาสัมพุทธ จึงมีรัตนตรัย ๒๑๗
ทั้งหมดนี้คือการผลักดันของอิทัปปัจจยตา วิวัฒน์มาจนมีรัตนตรัยชั้นสุดท้าย ๒๑๗
ความรู้ที่แท้จริงนำมนุษย์สู่ความเป็นไทจากราคะ โกรธ กลัว โง่ ยึดมั่นนี้ ฯลฯ ๒๑๘
ถ้ารู้อิทัปปัจจยตาดี ก็รู้ว่าอะไรดี-อะไรชั่ว รู้ว่าสูงอย่างถูกต้องนั้นอย่างไร ๒๑๘
อิทัปปัจจยตาฝ่ายถูกคือไตรสิกขา; ถ้ามีไตรสิกขา ก็หมายถึงอิทัปปัจจยตาฝ่ายแท้ ๒๑๙
ไตรสิกขาคือระเบียบปฏิบัติเปลี่ยนทุกข์ไปเรื่อยๆ ซึ่งนั่นก็คือกฎอิทัปปัจจยตาแนวหนึ่ง ๒๒๐
โดยเริ่มจากถูกบีบคั้นกดดัน ทนไม่ได้ คั้นกว่าแก้ไขไม่หยุดด้วยเห็นว่ามีสุขที่ยิ่งกว่า ๒๒๐
ไตรสิกขาเกิดขึ้นมาในโลกยุคต้นๆ ก็ยังไม่ถึงที่สุด พุทธองค์มาเสริมก่อนสุดท้าย ๒๒๑
ไตรสิกขานี้เป็นความต้องการของธรรมชาติมนุษย์ ที่แสวงสิ่งที่ดีขึ้นๆ ไม่หยุด.... ๒๒๑
ไตรสิกขาจึงเป็นของสากลสำหรับทุกคน ไม่ว่านับถือศาสนาใด :

ความเป็นอยู่อย่างถูกต้องทางกายวาจา ทั้งส่วนตัวและสังคม คือศีล ๒๒๒
ความมีจิตใจที่อบรมดี มีสมรรถภาพพร้อมที่จะมีสุขตามธรรมชาติ คือสมาธิ ๒๒๓
ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้อย่างเพียงพอสำหรับมนุษย์กระทั่งสิ้นทุกข์ คือปัญญา ๒๒๔
สรุปด้วยคำที่สำคัญ ๓ : บริสุทธ์ทางกายวาจา, บริสุทธ์ทางใจ, บริสุทธ์ทางทฤษฎี ๒๒๖
คำพูดที่แยกได้ชัด ๓ ชั้น : ศีลคือถูกต้องบริสุทธ์ทางกายวาจา (ด้านกาย) ๒๒๗
สมาธิคือถูกต้องบริสุทธ์ทางจิต (ด้านจิต) ๒๒๘
ปัญญาคือถูกต้องบริสุทธ์ทางสติปัญญา(ด้านปัญญา) ๒๒๘

ขอคนใจกว้างรู้จักไตรสิกขาให้ถูกต้อง ว่ามันเป็นสิ่งจำเป็นแก่มนุษย์ทุกคนจริง ๆ.... ๒๒๙
ทั้งหมดนี้เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่ว่ามองที่ไตรสิกขา หรือมองที่รัตนตรัย ๒๓๐

๘. อธิปไตยในสถานะเป็นสิ่งที่ต่อรองระหว่างศาสนา

หลักธรรมเรื่อง อธิปไตยในศาสนา นี้ มุ่งพูดให้แจ่มแจ้งเป็นที่คุ้นหูเสียทุกแง่มุม ๒๓๑

กฎหรือภาวะ อธิปไตยในศาสนา มีในทุกสิ่ง ซึ่งเกี่ยวกับทุกสิ่ง แม้สิ่งที่เรียกว่า “ศาสนา” ๒๓๒

ทุกศาสนามีความเป็นมาตามกาลเทศะ มีเหตุการณ์ล้วนเนื่องกับกฎ อธิปไตยในศาสนา ๒๓๒

อธิปไตยในศาสนา นี้เองจะใช้ต่อรอง จนทุกศาสนาเข้ากัน ไม่ต้องขัดกันก็ได้ ๒๓๓

ข้อเท็จจริงมีว่าเจ้าหน้าที่ศาสนานั้นเองคาบอด รู้แต่ทางจะขัดกันเพราะอามิส ๒๓๓

ทั้งนี้เพราะเข้าใจถึงความของศาสนา มีภูมิมีมิ่ง จึงวิวาทด้วยศาสนาเสียเอง ๒๓๓

ข้อนี้แก้ไขเข้ากันได้โดยใช้ อธิปไตยในศาสนา ต่อรอง แม้ในวิทยารธรรมหรืออื่น ๆ ด้วย ๒๓๔

กล่าวคือ ในวงศาสนา วงวิชาการ วงวิทยาศาสตร์ วงศิลป์ ล้วนแก้ไขกันได้ ๒๓๕

เพราะ อธิปไตยในศาสนา เป็นแกนกลางวิทยารธรรมเหล่านั้น ซึ่งทุกแขนงก็ว่าของกฎ ๒๓๖

หรือศาสนาต่อรองเข้ากันได้โดยง่าย เครื่องอื่นก็ทำได้เช่นเดียวกัน ๒๓๖

เช่นศาสนามีทั้งโหล แต่ละศาสนาก็มากนิกาย ยังมีทางขัดกันมาก ของกู-ของกู ๒๓๗

ในวงพุทธศาสนาก็ต้องมีแกนตรงกลาง คือ มีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เป็นอธิปไตยในศาสนาที่พอ ๒๔๒

ยิ่งระหว่างศาสนา เราก็ต้องเว้นเปลือก เอาแต่ใจความสำคัญมาพูดกัน ๒๔๕

แง่ต่อรอง ก็ไม่มีอะไรดีไปกว่าใช้กฎเกณฑ์วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คืออธิปไตยในศาสนา ๒๖๒

– ถ้าศาสนาใดก็มากแง่ ก็จงเลือกเอาแง่ที่แสดง อธิปไตยในศาสนา มาใช้ต่อรอง ๒๖๓

– ถ้าดีเพียงแง่เดียว ก็อย่าเอาที่มันขัด อธิปไตยในศาสนา มาแสดง จะได้ไม่ขวางใคร ๒๖๓

– ถ้าไม่มีเส้นทางใด ก็ขอให้ยกแง่ที่ใช้ดับทุกข์ได้ก็มากน้อย มว่ากัน ๒๖๓

– ถ้าปฏิเสธ อธิปไตยในศาสนา ไหนเลยอะไร ๆ มันจะมีขึ้น จนเราแก้ปรับให้เหมาะได้ ๒๖๔

อย่างไร ๆ ทุกศาสนาก็มุ่งทำลายความเห็นแก่ตัว ต้องปรองดองเหมือนคนๆเดียวกัน ๒๖๕

แม้คู่ที่ห่างไกลกันนัก อธิปไตยในศาสนา ก็ประนอมศาสนาชนิดซ้ายจืด-ขวาจัดได้ ๒๖๖

ศาสนาที่มี-ที่ไม่มีพระเจ้า อธิปไตยในศาสนา ก็เป็นพระเจ้าให้ ให้ตรงกันเสียเลย ๒๖๗

สำหรับขยายแก่กับผู้คงแก่เรียน อธิปไตยในศาสนา นั้นแหละช่วยให้ทั้งคู่รู้ซึ่งมาตรงกันได้ ๒๖๘

ผู้ที่ถือเงินเป็นใหญ่ กับมีธรรมเป็นใหญ่ อิทธิปัจจัยตา ก็จะเป็นศาสนาให้อย่างดี ๒๖๘
 คนสมัยเก่ากับคนสมัยใหม่ อิทธิปัจจัยตานั้นแหละจะทำให้ไม่ใหม่ไม่เก่า แต่ถูกต้อง ๒๖๘
 คนมั่งมีกับคนจน ศาสนาอิทธิปัจจัยตาจะช่วยให้กลมกลืนกันได้ ไม่เหลิงไม่เกรง ๒๖๘
 ทั้งคอมมิวนิสต์ทั้งนายทุน อิทธิปัจจัยตาจะชี้แจงเรื่องกรรมจำแนก คือศาสนาเดียวนี้ได้ ๒๖๘
 พวกสังฆลัทธิกับ อุจฉาทิฏฐิ ชาติ จะเห็นทั้งคู่ขึ้นอยู่ที่สิ่งเดียวกันคืออิทธิปัจจัยตา ๒๖๙
 ความสุขขัลลิกานโยคกับอุคคัทธมิกานโยค อิทธิปัจจัยตาจะอยู่ตรงกลางให้เข้าหากัน ๒๖๙
 พวกถือว่าเกิดอีกกับไม่เกิด จะรู้อิทธิปัจจัยตาตามจริง ว่ามันแล้วแต่เหตุปัจจัย.... ๒๖๙
 พวกถือแต่ศีลธรรม กับถือขึ้นศาสนา อิทธิปัจจัยตาจะทำให้ประพาศกับทุกข์ได้ ๒๖๙
 นักศาสนากับนักปรัชญา ก็จะมาตรงกันได้โดยมี อิทธิปัจจัยตา เป็นแต่อยู่คนละรูป ๒๗๐
 คนถือสมมุติกับคนถือปรมัตถ์จะเลื่อมใสกันโดยมีอิทธิปัจจัยตาทำให้พอจัดการถูก ๒๗๐
 รวมความแล้วอิทธิปัจจัยตานี้ ทำให้คนรักใคร่สามัคคี ไม่แบ่งแยกเอาเปรียบกัน ๒๗๑
 ฉะนั้นให้เข้าใจตามจิตถูกเสียก่อน ก็จะทอรองกันได้ตั้งแต่หน่วยเล็กถึงใหญ่ที่สุด ๒๗๑

๘. อิทธิปัจจัยตาในฐานะเป็นสิ่งที่ฆราวาสต้องรู้และปฏิบัติ

ที่ใช้คำ “ต้อง” เพราะฆราวาสจำเป็นต้องแก้ปัญหาทำ พุทฺธิ เป็นประจำวัน ๒๗๕
 อิทธิปัจจัยตา ก็คือปัจจัยสมุปบาท แต่ครอบกว้างถึงตัวเหตุ ตัวผล ทั้งอาการเนื่องกัน ๒๗๖
 ความเกี่ยวข้องกันระหว่างเหตุกับผลนั้นแหละ คือชีวิตของพวกเราทุก ๆ ขณะ ๒๗๗
 ฆราวาสไม่ใช่สัตว์ที่เกิดมามีชีวิตสำหรับทนทุกข์ ทนรททั้งเป็น ๒๗๗
 แต่ฆราวาสเป็นผู้เกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ด้วยกันทุกคน ๒๗๘
 สิ่งจะช่วยให้ ได้อย่างนั้นก็คือรู้จักใช้และทำถูก กับความที่มันต้องเป็นอย่างนั้น ๒๗๘
 แม้อิทธิบาทสี่-หมวดธรรมะที่ระบุเป็นข้อ ๆ นั้นก็คือให้เป็นไปตามกฎอิทธิปัจจัยตา ๒๗๘
 พุทธองค์ตรัสถึงคามโยคี ๑๐ พวก พวกที่เลิกละทิ้งหมดคือผู้ที่ป็นฆราวาสชั้นดี ๒๗๘
 ๑. จำเป็นต้องรู้ อิทธิปัจจัยตา เพราะฆราวาสชั้นดีต้องทักทันเหตุการทะเลาะวิวาท ๒๗๙
 ๒. จำเป็นต้องรู้ อิทธิปัจจัยตา เพราะฆราวาสชั้นดีต้องทักทันเหตุการทะเลาะวิวาท ๒๗๙
 ๓. จำเป็นต้องรู้ อิทธิปัจจัยตา เพราะฆราวาสชั้นดีต้องยับยั้งปิติจากสังคตทางใจ.... ๒๗๙

สรุปแล้วผู้ต้องการจะพ้นความบีบคั้นของกาม ของอกุศล ของกุศล ต้องใช้อำนาจนี้ ๒๘๓
 แม้ตรัสเรื่องสัญญา ไม่ให้ยึดมั่นอะไร นั่นก็ต้องพิจารณา *ความที่สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี* ๒๘๔
 เป็นพรวาสสมบุรณ์แบบในศาสนา ต้องประกันตนจนรกได้ โดยรู้ อิทัปปัจจยตา ๒๘๖
 หัวใจพุทธศาสนา ไม่ยึดมั่นสิ่งทั้งปวง นั่นก็คือให้คุ้นเคยอยู่กับ อิทัปปัจจยตา ๒๘๘
 พุทธองค์มอบโลกุทธระสมบัติให้แก่มนุษย์ทุกคน ฉะนั้นพรวาสต้องรู้อิทัปปัจจยตา ๓๐๒
 เทียบความได้เปรียบในการเสวยเวทนาแล้ว พรวาสจำต้องรู้ อิทัปปัจจยตา จึงจะได้ ๓๐๕
 เมื่อจิตปรกติ ไม่เพklin บุปผา เมฆหมอกในอารมณ์ แม้พรวาสก็นิพพานได้ทันที เวลานั้น ๓๐๘
 ไม่ว่าใคร ที่จะไม่ยึดถืออะไรเพื่อไม่มีทุกข์โทษนั้น จำต้องสนใจเรียนรู้ อิทัปปัจจยตา ๓๑๒
 “ผู้เห็นธรรมคือเห็นปฏิจสุมปบาท” นั่นก็คือไม่เฉพาะพระที่เห็น อิทัปปัจจยตา ได้ ๓๑๕
 จะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมก็ต้องพิจารณาอิทัปปัจจยตาแต่ละอาการนั่นเอง ๓๑๖
 ใครจะจับเงื่อนไขแห่งพรหมจรรย์ให้ถูก ก็จงถือเอาที่ปฏิจสุมปบาท(อิทัปปัจจยตา) ๓๑๗
 บุคคลจะมีธรรมเป็นเครื่องพาให้พ้นทุกข์ ก็ด้วยรู้ อิทัปปัจจยตา หรือปฏิจสุมปบาท ๓๑๘
 รู้อิทัปปัจจยตา จะช่วยให้เห็นอนัตตาทนิตสมมาทิฏฐิ เป็นมัชฌิมาปฏิปทาได้ทันที ๓๑๙
 จิตของคนเรายิ่งเหมือนค่ายุ้ง เพราะไม่รู้ปฏิจสุมปบาท กล่าวคือ อิทัปปัจจยตา ๓๒๒
 อาการยุงนับครั้งไม่ได้ ก็คืออิทัปปัจจยตาที่มองไม่ออก, ถ้ามองออก มันก็ไม่ยุง ๓๒๔
 การที่อิทัปปัจจยตาแก้ได้หมดทุกปัญหา เพราะไม่มีผู้กระทบ ผู้อยาก ผู้ยึดมั่น ฯลฯ ๓๒๖
 ถ้าไม่รู้ อิทัปปัจจยตา จะตกนรกทั้งเป็น ที่นั่นเดี๋ยวนี้, ถ้ารู้ ก็ได้สวรรค์ทันที ๓๒๘
 สรุปแล้ว แม้ อิทัปปัจจยตา เป็นเรื่องโลกุทธระ ก็เป็นของจำเป็นสำหรับพรวาสยิ่ง ๓๓๐

๑๐. อิทัปปัจจยตาในฐานะเป็นกฎที่เหนือกฎทั้งหลาย

บทนี้มุ่งกล่าวอิทัปปัจจยตาส่วนที่เป็นกฎ ซึ่งไม่อาจมองเห็นอย่างปรากฏการณ์ ๓๓๓
 คำอิทัปปัจจยตาควรใช้พูดกันประจำทุกๆ วัน สมกับที่เป็นเรื่องสำคัญในพุทธศาสนา ๓๓๔
 ให้สัมพันธ์กับที่เป็นพุทธบริษัท ควรใช้ในการแก้ปัญหาด้วยทุกขรายน้อย่างซ้ำของ.... ๓๓๕

เรื่องนี้เป็นสิ่งใช้อวดเขาได้ เสนอแลกเปลี่ยนต่างชาติ-ต่างศาสนาเขาได้ ๓๓๕
 คำ “ตถตา” “อิทัปปัจจยา” “ปฏิจสมุปบาท” หมายถึงลบล้างใช้พูดต่างกรณี ๓๓๕
 เรามักใช้ว่า ธรรมดา - ธรรมชาติ - ยถากรรม ฯลฯ เหล่านี้ ยังไม่พอ ไม่หมด ๓๓๖
 “อิทัปปัจจยา” เป็นคำสำคัญที่สุดในภาษามนุษย์ ใช้ทุกกรณีทุกเหตุการณ์ได้.... ๓๓๗
 สิ่งที่เราว่า “กฎ” เป็นสิ่งจำต้องมีต้องใช้ในการมีชีวิตและการดับทุกข์ ๓๓๘
 สิ่งที่เรา “กฎ” เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาอย่างตายตัวเด็ดขาดเหนือมนุษย์ ๓๓๘
 กฎที่มนุษย์บัญญัติเองนั้น ไม่ตายตัว ไม่แน่, เว้นแต่กฎที่ผู้รู้ถนัดธรรมชาติบัญญัติ ๓๓๙
 กฎธรรมชาตินี้ มีต้นตอมาจากธรรมชาติ จากพระเจ้า จาก “ธรรม” ๓๔๐
 สำหรับกฎโดยมนุษย์ มาจากสติปัญญา, จากความจำเป็นของมนุษย์ แล้วแต่มนุษย์ ๓๔๐
 นอกนี้ยังมีกฎย่อยที่มีขึ้นจากสัมพันธ์กันระหว่างกฎธรรมชาติกับที่มนุษย์ตั้งขึ้น.... ๓๔๑
 ความเป็นกฎเหนือกฎทั้งหลาย ก็คือเป็นกฎแห่งกฎครอบงำอยู่เป็นต้นตอกฎใด ๆ ๓๔๒
 เช่นอิทัปปัจจยาก็คือกฎวิทยาศาสตร์ทั้งฟิสิกส์ เคมี เมคานิกส์ รีเลติวิตี ๓๔๒
 กฎอิทัปปัจจยาก็คือกฎความสัมพันธ์เชิงวิทยาศาสตร์ทั้งสี่ ดูการหุงข้าวของแม่ครัว ๓๔๕
 ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่มีในโลกนี้ มันก็ยังไม่วางที่ตามกฎแม่บท ๓๔๗
 กฎธรรมชาติอื่น ๆ แม้ทางชีววิทยาหรือวิวัฒนาการก็ล้วนออกไปจากกฎอิทัปปัจจยา ๓๔๘
 กฎแห่งอิทัปปัจจยา เป็นอสังขตะเป็นธรรมธาตุเหนือเหตุปัจจัยเหนือพระเจ้าใด ๆ ๓๔๘
 กฎที่มนุษย์ตั้ง หรือที่กฎอีกอันหนึ่งสร้าง แม้จะมาจากกฎธรรมชาติ ก็เป็นสังขตะ ๓๕๐
 ทางวัตถุ สังขตธรรมมีทั้งที่อยู่ในกฎอิทัปปัจจยา มีทั้งที่อยู่ในกฎโดยมนุษย์ ๓๕๑
 เช่นนาฬิกา มันมีทั้งการเปลี่ยนแปลงที่แน่นอนและไม่แน่นอน แล้วแต่ที่เงาไหน ๓๕๒
 ทางนามธรรม อนิจจังก็อยู่ในกฎแห่งอิทัปปัจจยา แล้วแต่สัมพันธ์ของเหตุกับผล ๓๕๓
 อิทัปปัจจยา จึงเหนือกฎธรรมชาติใด ๆ แม้ระบบปฏิบัติกับกิเลส ก็ครอบงำหมด ๓๕๖
 อิทัปปัจจยา มีทั้งฝ่ายทำให้เกิด (สังขตะ), มีทั้งฝ่ายเพียงให้ปรากฏ (อสังขตะ) ๓๖๑
 พุทธองค์แสดงอิทัปปัจจยา โดยมุ่งให้ปรากฏความเป็นมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อดับทุกข์ ๓๖๑

ถามทุกปัญหาจะตอบได้ด้วยคำว่า อิตถิปัจจายตา แม้เรื่องที่ใครไม่อาจตอบ ๓๖๕
สรุปแล้วเราอย่าโง่ อย่าอวดดี อย่าทำเล่นกับ อิตถิปัจจายตา ต้องสนใจจนคุ้นเคยกัน ๓๖๖

๑๑. อิตถิปัจจายตาในฐานะเป็นกฎแห่งกรรม

คำอิตถิปัจจายตาควรใช้พูดประจำวันให้สัมพันธ์กับที่มันสำคัญ ใช้แก้ทุกปัญหาให้ทันการณ์ ๓๖๙
เรื่องกรรมมักเข้าใจผิด ฉวยเอาแต่หลักกรรมที่ไม่ใช่ของพุทธศาสนาเสียส่วนมาก ๓๗๐
กรรมในพุทธศาสนาพูดถึงกรรมที่ทำให้สิ้นกรรม ซึ่งเป็นอีกชนิดหนึ่งยังไม่สนใจกัน ๓๗๑
กฎแห่งกรรมเป็นกฎของธรรมชาติ แต่ศาสนานักบุญตัดสินกันมาอย่างไม่สมบูรณ์ ๓๗๑
ไม่สมบูรณ์คือไม่ได้สอนถึงเรื่องสิ้นกรรมอย่างในหลักพุทธศาสนา คนมักพ้อแก่นั้น ๓๗๑
ธรรมชาติของกรรมนั้น คือช่วยยั้งทำให้ลำบาก เห็นกรรมคนเราจึงจะอิสระ ๓๗๒
กรรมชั้นศีลธรรม ทำให้สบายใจ สงคมเป็นสุข, ส่วนกรรมชั้นสังขจะไม่หยุดแค่นั้น ๓๗๓
เมื่อสับกันก็ทำให้เถียงกัน ปฏิบัติไม่ถูกเรื่อง เป็นพุทธบริษัท “ห้วงมุกฏท้ายมังกร” ๓๗๔
โดยพยัญชนะ คำ “กรรม” กับคำ “กิริยา” มันคนละอย่าง ผลของมันก็ต่างกัน ๓๗๕
พุทธองค์เป็นกัมมวาที : มีการทำกรรม โดยไม่มีตัวผู้ทำ มีแต่อิตถิปัจจายตา ๓๗๗
เป็นกิริยาว่าที : กรรมเป็นอันกระทำ มีผลโดยไม่ต้องมีตัวผู้ทำ ๓๗๘
เป็นวิริยาว่าที : มีวิริยะได้โดยไม่ต้องมีผู้วิริยะ มีแต่อิตถิปัจจายตา ๓๗๙
ใครรู้เรื่องกรรมตามที่ทรงสอน ก็จรรู้ว่ามีแต่อิตถิปัจจายตา คือมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ๓๘๐
พระพุทธองค์เป็นที่เลื่องลือความประเสริฐตรงที่สามารถทำความสิ้นไปแห่งกรรม ๓๘๑
ถ้าไม่พูดถึงความสิ้นกรรม มันก็เป็นเพียงเรื่องของศีลธรรมประสาชาวบ้าน ๆ ๓๘๑
จึงแบ่งเป็นเรื่องมีกรรม กับ เรื่องหมดกรรม. “มีตัวก็มีกรรม หมดตัวก็หมดกรรม” ๓๘๒
ฝ่ายมีกรรม ก็มีเรื่อยไป เป็นอิตถิปัจจายตาสมุทร, ฝ่ายหมดกรรมก็เป็นนิโรธวาร ๓๘๒
กรรมประเภทศีลธรรม

กรรมแบ่งตามผล ๓ : กรรมที่ให้ผลวนเวียนในกามภพ, ในรูปภพ, ในอรูปภพ ๓๘๕
แวนใช้สองกรรม ๒ : ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล คุณที่เบียดเบียนตนผู้อื่นหรือทั้งสอง ๓๘๗

แบ่งตามการให้ผล ๑๒ : เอาเวลา เอาอาการ เอาหนักเบา เป็นหลักการแบ่ง ๓๘๘
 เครื่องสังเกตว่ากรรมจะไปทางชั่ว-ทางดี ให้ดูที่มีจิตาภีหรือสัมมาทิฐิเป็นมูล ๓๘๙
 ต้นเหตุแห่งกรรม ๓ : ฝ่ายกุศล เกิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ, ฝ่ายชั้วก็ตรงข้าม ๓๙๒
 กรรมที่ทำด้วยโลภะโทสะโมหะ มีแต่อกงาม, ส่วนทำด้วยอโลภะ วลวทำให้สิ้นสุด ๓๙๓
 บุคคลเนื่องด้วยผลกรรม ๔ เกี่ยวกับปากเพียรเอาเดี่ยวนี้ และอาศัยผลกรรมเก่า ๓๙๔
 ชาตีสัตว์ต่างจากชาติคน : สัตว์เป็นไปตามพันธ์พ่อแม่, คนมีกรรมเป็นเกณฑ์ ๓๙๗
 ทรงชี้แจงที่ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับกรรม การทำกรรม และการรับผลของกรรม ๔๐๔
 แต่สิ่งที่ไม่ทำให้สับสนอันใจได้ ก็คือมีสัมมาทิฐิ อยู่ด้วยสัมมาทิฐิ มีแต่ทำถูก ๔๐๘
 บุคคลผู้สมัครเป็นไปตามกรรม จะรักษากรรมให้ตนปลอดภัย ก็คือรักษาสัจ ๔๑๑
 สิ่งที่จะช่วยให้รักษาสัจ ก็คือเทวทูต แก่ เจ็บ ตาย โดยเห็นอิทัปปัจจยา ๔๑๓
 สรุปรวมขึ้นนี้ จะไม่ประมาณก็โดยที่อยู่ด้วยสัมมาทิฐิ เห็นสัญญาณของธรรม ๔๑๕

๑๒. อิทัปปัจจยาในฐานะเป็นกฎแห่งกรรม (ต่อ)

บรรยายอิทัปปัจจยาเป็นชุดเช่นนี้ ข้อความมีเนื้อกันผู้ฟังควรแสวงทำความเข้าใจ ๔๑๗
 เพื่อคำๆ นี้กลายเป็นภาษาชาวบ้านพูดกัน ให้เป็นคำที่ช่วยให้ใจคอบอกได้ ๔๑๘
 หัวใจพุทธศาสนาคำนี แสดงความที่ไม่เป็นอย่างที่คนเฝ้าว่าเอาเอง แต่ชี้ให้รู้ตามจริง ๔๑๘
 พุทธบริษัทที่ไม่หวั่นกฎทัฬหังกร รู้จักแยกเรื่องกรรม ๒ ประเภท ไม่ให้ปนกัน ๔๑๙
 กรรมที่ว้า-ว่าชั่วนั้น คนว่าตามกิเลสของตัว เป็นเรื่องของผู้ที่รู้สึกมีตัวตนอยู่ ๔๒๐
 กรรมที่เป็นการปฏิบัติอัฐังคิกรรคเป็นกรรมที่ ๓ ใช้เพิกถอนกรรมที่-กรรมชั่ว ๔๒๑
 เรื่องที่เรื่องชั่วทั้งต้นเมื่อไร คนก็เริ่มบาป เป็นทุกข์ มีปัญหายุ่งยากเพราะอยากได้ ๔๒๒
 การอยู่เหนือดีเหนือชั่วก็คือที่เรียกว่าเหนือกรรม สันกรรม พ้นจากบาปทั้งเดิม ๔๒๓
 กรรมประเภทสังขารธรรม

ชั้นศีลธรรมก็หลักชั่วเอาดีไว้เรื่อย ชั้นสังขารธรรมรู้ว่าไม่ไหวทั้งดีทั้งชั่ว ต้องเหนือขึ้น ๔๒๖
 ดังเช่นมูลเหตุของโสฬสปัญหาที่เกิดจากการสนใจความสันกรรมของพระพุทธเจ้า ๔๒๗

กฎแห่งกรรมที่ว่าไว้มาก่อนง่าย และสมบูรณ์ มีดังนี้ :

- ลักษณะแห่งกรรม ซึ่งกรรมที่กระทำด้วยเจตนา ทางกาย วาจา ใจ ๔๒๖
- แดนเกิดชั้นแห่งกรรม ซึ่งผัสสะ คือการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๔๒๙
- มาตรการต่าง ๆ ของกรรม ซึ่งกรรมอันให้เกิดเป็นสัตว์ ๕ ชั้น ๔๓๐
- วิบากของกรรม ซึ่งการให้ผล ๓ คือ ทันที, เวลาถัดไป, เวลารอนต่อไปอีก ๔๓๓
- ความดับแห่งกรรม ซึ่งผัสสนิโรธ คือผัสสะที่ไม่มีอวิชชาเกี่ยว คับไปเอง ๔๓๖
- ปฏิภาเพื่อดับกรรม ซึ่งอริยอัฐังคิกรรค ทำให้อวิชชาสัมผัสเกิดไม่ได้ ๔๓๘

ถ้ามีอัฐังคิกรรคชั่วขณะ กรรมก็สิ้นชั่วขณะ, ถ้าตลอดกาล กรรมก็ถึงความสิ้นไป ๔๔๐
ชีวิตเราก็คงเกิดเรื่องอะไรเป็นขณะๆ เราให้จบลงด้วยสัมมาทิฐิทุกที มันจะดีขึ้นๆ ๔๔๐
เพราะสมมัทธ ๘ ทำให้ไม่เกิดกรรมใหม่ เก่าก็สิ้นไป นี่แหละกรรมที่ให้อสังกรรม ๔๔๖
กรรมเก่าคือตาหุเป็นต้น พอกระทบมีอวิชชาประกอบด้วย จึงเป็นกรรมใหม่.... ๔๕๐
ธรรมชั้นลึก ไม่มีใครทำกรรม ใครรับผลกรรม; แต่ก็มีกรรมทำ การเสวยผล ๔๕๑
ที่ว่าเป็นคน เป็นคนอยู่เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา กายใจผลักโสกันในตัว ๔๕๒
เข้าถึงเท็จจริงขึ้น จะรู้เรื่องความสังกรรม คือไม่มีผู้ทำกรรม ไม่มีตัวผู้รับกรรม ๔๕๒
คนกล่าวเกี่ยวกับอนัตตา อาจารย์แต่เพียงชื่อ ไม่รู้สึกในความไม่ใช่ตัวก็ได้ ๔๕๓
จนกว่าจะรู้จักว่าชีวิตนี้เป็นเพียงอิทัปปัจจยตา ไม่มีกู-ของกู เปื่อเรหาความสังกรรม ๔๕๔
ถึงกระนั้นเรายังจัดทำถูกกับทุกสิ่งได้ โดยไม่มีตัมัน ไม่เกิดเป็นมโนกรรมได้ ๔๕๕
สรุปว่ากรรมมี ๓ : ชั่ว ดี และไม่ชั่วไม่ดี คือเหนือชั่วดี เป็นกรรมชั้นสัจธรรม ๔๕๖
สุขแท้จริงไม่ได้อยู่ที่อะไร แต่อยู่ที่เราไม่มีตัมัน มีกรรมที่สาม เหนือสิ่งกู-กู ๔๕๖
กรรมที่ทำให้เป็นทุกชั้นนั้น เนื่องด้วยอวิชชา, กรรมที่ทำให้สังกรรมนั้นเนื่องด้วยอวิชชา ๔๕๘
ขอให้จำเอาไปศึกษารายละเอียดอีก จะเข้าใจยิ่งขึ้น จนรู้จักกรรมไม่ดำไม่ขาว ๔๕๘

๑๓. อิทัปปัจจยตาในฐานะเป็นปัจจุสมุปบาทต่างๆ แบบ

บรรยายครั้งสุดท้าย เหมือนกับเป็นการสรุปรวมความเรื่องอิทัปปัจจยตาทั้งหมด ๔๕๙
อิทัปปัจจยตาเป็นเรื่องความจริงของธรรมชาติแล้วทำให้ไม่แปลกประหลาดในอะไรๆ ๔๖๐

ดูตัวเองว่าเป็นพุทธบริษัทได้เท่าไร แล้วทำให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบานมากขึ้น ๔๖๑
 การดับทุกข์ไม่อาจทำได้ด้วยหลักธรรมอื่น นอกจากอิทัปปัจจยตา รู้แล้วกิเลสไม่เกิด ๔๖๒
 เราจะแก้ความดันขึ้นข้างกิเลส ก็ด้วยมาเสพคุ้นกับอิทัปปัจจยตา จนขึ้นใจเป็นประจำ ๔๖๒
 พุทธบริษัทควรก้าวหน้าในทางทำให้มีความปกติสุขปลอดภัย โดยมารู้เรื่องนี้ ๔๖๔
 อิทัปปัจจยตาคำนี้ หมายความว่าสิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ เป็นไปตามกฎ ๔๖๕
 “ความที่สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” นี้พูดไว้กลางที่สุด ตัวมันไม่ตีไม่ร้ายไปตามที่มนุษย์ว่า ๔๖๖
 คือ-ชั่วเกิดมีมากขึ้น แล้วแต่ความรู้สึกรู้สึกของใคร ๆ ส่วนอิทัปปัจจยตาว่าแต่ที่มีอยู่จริง ๔๖๗
 อิทัปปัจจยตาคือทุกสิ่ง อยู่ในทุกแห่ง อยู่ตลอดเวลา ถือเป็นพระเจ้าในพุทธศาสนา ๔๖๘
 อากาการปรุงแต่งเป็นปฏิจาสมุปบาทนั้น ก็คืออิทัปปัจจยตา ความที่สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี ๔๖๘
 เราคณหนึ่ง ๆ มีกายมีใจ ทั้งคู่เป็นปฏิจาสมุปบันธธรรม พร้อมทั้งจะถูกปรุงและปรุงต่อ ๔๖๙
 ตาเห็นรูป พุทธิทางจิตเกิด ส่งผลเป็นทอด ๆ จนคิดทำตามต้องการของโลกโกรธหลง ๔๗๐
 เมื่อรู้จักอิทัปปัจจยตาในฐานะกฎของสิ่งที่มีพุทธิเคลื่อนไปๆ ก็ชื่อว่าเรารู้ปฏิจาสมุปบาท ๔๗๑
 ปฏิจาสมุปบาทมีหลายแบบ ฝ่ายอธิบายคร่อมภพชาติก็มี ฝ่ายชนิดจะว่ากันเดี๋ยวนี้ก็มี ๔๗๓
 อย่างแรกใช้สอนศีลธรรม ยังเนื่องสัสสตทวิฏฐิ, อย่างหลังสัจจธรรม สัมมาทวิฏฐิ ๔๗๔
 อากาการแม้ปรุงแต่งช่วงเดียวหรือหลาย ๆ ช่วงในกรณีหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่าปฏิจาสมุปบาท ๔๗๕
 ถ้าเห็นอิทัปปัจจยตา ก็เห็นปฏิจาสมุปบาท ก็เห็นตถตา เห็นอวิตถตา ฯลฯ ๔๗๖
 อิทัปปัจจยตาคำเดียวครอบคลุม มีไวพจน์มาก ล้วนหมายถึงความไม่มีตัวตนทั้งนั้น ๔๘๐

ปฏิจาสมุปบาทในรูปอริยสัจจ์ :

ทุกข์ นั้นใช้สิ่งมีขึ้นได้ล้อย ๆ มันต้องมีอะไรปรุงขึ้น ๔๘๒
 เหตุของทุกข์ ก็คือปฏิจาสมุปบาทส่วนสมุทยวาร ๔๘๒
 ความดับทุกข์ ก็คือปฏิจาสมุปบาทส่วนนิโรธ ๔๘๓
 ทางดับทุกข์ คือมรรคมรรคแปดทำให้เกิดอากาการดับ ๔๘๓
 โลกนี้คือวัฏฏกับจิต หรือกายใจ หรือรูปนาม ซึ่งเป็นอารมณ์ของผัสสะ ๔๘๔
 ผัสสะทำให้เกิดเวทนาชนิดเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น จนโลกโกรธหลง เลยเป็นทุกข์ ๔๘๖

เราอยู่ในโลกที่เป็นทุกข์ จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยา อวิชชาเกิดไม่ได้ ๔๘๗
กับทุกข์แล้วก็ยังไม่ว่าจะแปรปรวนยังเกิดญาณ เกิดสุข ฯลฯ เปลี่ยนรูปไม่มีกิเลส ๔๘๘
ดังนั้นในอริยสัจทั้งสี่นี้ ไม่มีอะไรนอกจากเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยา ๔๘๙

ปฏิจจสมุปบาท แบบที่ทำให้เกิดทุกข์ :

- แบบที่มี ๑๑ อากาโร จากอวิชชาโลไปเป็นอนุโลม และปฏิโลม ๔๘๑
- แบบที่พระพุทธรูปทรงเครื่องท่งเล่น คืออับอากาโรแรกที่ผัสสะ โลไปจนเป็นทุกข์ ๔๘๒
- แบบที่ขึ้นต้นด้วยเวทนา จากเวทนาเป็นตัณหา ฯลฯ โลไปจนถึงทุกข์ ๔๘๓
- แบบที่เปลี่ยนกระแสนกลางสาย จากอวิชชาไป พอถึงตัณหากลับเป็นฝ่ายดับ ๔๘๔
- แบบของอภิธรรมปิฎก คือขยายข้ออายตน ระบุเป็นอย่างไร แต่ก็ ๑๑ อากาโร ๔๘๕
- แบบที่ตั้งขึ้นจากความคิด คือทรงแยกขันธ์ที่อารมณ์ของความคิด คิดเสร็จ จิตผิง ๔๘๖
- แบบที่ตั้งต้นด้วยอาหารสี่ คือวิญญาณาหารทำให้เกิดภพใหม่ ปรุงต่อเป็นตัณหา ๕๐๐

ปฏิจจสมุปบาท แบบที่ไม่เกี่ยวกับความทุกข์ :

- ปฏิจจสมุปบาทของสัจจะ ๓ ระบุ สัจจานุรักขนา-สัจจานุโพธา-สัจจานุปัตติ ๕๐๓
- ปฏิจจสมุปบาทแห่งการละระคายโทษโมหะ จะละได้ต้องละเป็นเปลาะๆ ๕๐๘

ปฏิจจสมุปบาท แบบที่คาบเกี่ยวกันทั้งดีและชั่ว :

- ปฏิจจสมุปบาทชื่อ อุปะนิสัระธรรม คือสิ่งที่อาศัยกัน จากอวิชชาไปถึงทุกข์ ๕๑๓
 - ปฏิจจสมุปบาทแห่งการทะเลาะวิวาท เริ่มที่เวทนา โลไปจนเกิดหึงหวงทะเลาะ ๕๑๗
 - ปฏิจจสมุปบาทที่เป็นเงื่อนไขกัน นับแต่อวิชชาสัมผัส โลไปจนเกิดตัวกูของกู ๕๒๑
- เท่าที่นำมานี้ เพื่อเปรียบเทียบศึกษาเป็นตัวอย่าง สรุปเท่าที่ควรรู้ประจำใจ ๕๒๒